

Kész örület

Reflexiók egy novellára

Szépirodalmi művek – mint ismeretes – gyakran elemezhetők abból a szempontból is, hogy milyen hatást váltanak ki olvasóikból. Tapasztalataink szerint bizonyos művek elolvasása kitűnő indítása lehet bizonyos erkölcsi, közéleti, politikai témákról folytatott csoportos beszélgetéseknek. Az alábbiakban *Rákosy Gergely Kész örület* című novellája ösztönöz egy általános érvényű jelenség fölötti töprengésre. Mivel ezt a művet önmagában is rendkívül erős hatásúnak ítéltük, úgy döntöttünk, hogy az – osztályfőnöki – órán tervezett beszélgetést a tanulók spontán reakcióiból indítjuk majd. Ezért kértük meg őket arra, hogy közvetlenül a mű meghallgatása után vessék papírra mindazt, ami eszükbe jut. A Ferihegyi úti általános iskola két nyolcadik osztályában került sor a novella gyerekekre gyakorolt hatásának felmérésére. (A vizsgálatot 1991 novemberében végeztük el az iskola igazgatóhelyettese: *Kaiser Pálné* közreműködésével. A gyerekek válaszait *Szabó Ildikó* szociológus elemezte.)

Rákosy Gergely: Kész örület

A dromedár lefelé jött az utcán, a fiú meg vele szemben, fölfelé.

A dromedár igazi dromedár volt, olyan, aki ha eléd áll, eltakarja baromian széles hátával az eget, a házat és napot, s te nem látsz semmi mást, csak a tengerként szétterülő hátát; akinek ök-le durva, faragatlan szikla; füle vastag és húsos, álla kihívóan előremered; olyan, akinek X-ként áll a lába, és a húszszlopban sem a bokát, sem a térdet fel sem ismerheted; olyan, akinek haja ritkás, leragad, és mégis libegő – olyan, akinek alig van ember formája.

A fiú? A fiú olyan volt, amilyenek a fiúk lenni szoktak. Nem sárgította be még ujjait és fogát a nikotin, a szája sarkába még nem vésett keserű vonalat a gond, az éjszakázás, az alkohol. Ha kendőt köt, s azalól kibuggyantja hajának egy fűrtjét, mindenki karcsú lánynak nézhette volna. Szép szemű volt, magas homlokú, és a messziségbe elgondolkodó.

A kezdetnek nem volt tanúja, mert néptelen volt az utca, olyan néptelen, amilyen augusztusi rekkenetben délután három órakor egy szomorú kisváros girbegurba mellékutcája lehet. Pedig nem augusztus volt, nem is délután, és nem is kisvárosban volt ez az utca, bár lehetett volna ott is.

Később már volt néző, tanú elég, tán még százan is szorongtak a fiú és a dromedár körül.

De a kezdet homályos. Mikor a fiú és a dromedár egymás mellé értek, valahogy összegabalyodtak – hiszen lehetetlen is lett volna, hogy csak úgy elmenjenek egymás mellett, ahogy két fecske suhan el egymás szárnyait érintve a kék levegőben.

Összegabalyodtak, s mire az első asszony kifutott egy kapun, már a fiú arca csupa vér volt.

Egymás után nyíltak a kapuk, futó lábak kopogtak a gömbölyű macskaköveken, s hamarosan tömött embergyűrű fogta körül a fiút, akinek vérezett az arca, s a dromedár, akinek semmi baja nem volt, és mégis magából kikelve ordított.

– Majd én megmutatom neked ... Majd én elintézek téged ... Csibész, gazember ... Taknyos ...

És minden szó után nehéz öklével a fiúra ütött.

Senki az utca lakói közül nem ismerte őket. Semmit nem lehetett tudni, kik vagy mifélek. Apa és fia talán – hihetetlen lett volna, de nem lehetetlen –, rokonok, ismerősök, vagy semmi vérségi kötelék nem fűzi össze őket? Barátok, ellenségek? Vagy tán az egyik adós, a másik hitelező?

Soha nem derült ki, volt-e, vagy miféle kapcsolat volt közöttük.

Egy inas, barna bőrű, sovány asszony a kezét tördelte.

A húsos, véres kötényű hentes beszívta alsó ajkát, s ökölbe szorította dagadt, zsíros fényű ujjait, mintha ugrani készülne.

Egy hivatalnok a körmét rágta.

Egy terebélyes asszony aprókat sikoltott.

Egy iskolás gyerek földre ejtette táskáját, és ide-oda ugrálva, a levegőbe öklözött, mintha valami láthatatlan ellenféllel viaskodna.

A kalauz görcsösen markolta lyukasztóját a zsebében, mintha acéllemezből lenne a kezeletlen jég, és sehogy sem akarna átlyukadni.

Egy picit gyermek, kinek az alsónadrágja kilógott a rövidnadrágja alól, hangosan bögött, és oda se mert nézni, de azért nem futott el, makacsul kitartott.

A gyűrű ide-oda hullámozott, izgatott fejek, öklök nőttek ki belőle, majd másoknak adták át helyüket. Feltűrt ujjú, darabos kezek és finom mandzsettás, ápolt kezek egymás mellett hadonásztak, ugyanazokkal a gesztusokkal.

Esemény az utcában! És az utca meg volt elégedve az eseménnyel. Hogy valaki vérzik? Hogy valaki talán utoljára vérzik? Egyenként fel voltak háborodva, de együttesen el bírták viselni – hiszen az ám az igazi esemény, ha vér folyik.

Mindenki izgett-mozgott, mint a moziban, a nagyjelenet előtt. Felhevülten, majdhogynem lelkesen, mindenki ott volt a fiú és a dromedár gomolygásában. Ki az összeszorított szájával, ki a lyukasztó szorításával, ki az éktelen bömbölésével.

Csak egy ember állt szinte elbűvölve, s öntudatlanul hagyta, hogy a tömeg hol erre, hol meg arra taszítsa. Egy kis púpos ember, aki nem volt magasabb az iskolás fiúnál, s akit úgy nyomkodtak erre-arra, mintha nem is ember, hanem kutya lenne. Csak állt, tántorgott a durva derekak, combok nyomásától, és senki sem tudhatta, hol jár az esze. De nem is érdekelt senkit, nem is törődtek vele, észre sem vették.

Az eseményt, a gomolygást, a vért figyelték, kihagyó lélegzettel.

Akkor éppen a falnak tántorodott a fiú, arca elé kapta karját, s szájának szegletére, keserű, fekete ráncként, lefolyt a vér valahonnan a karja és a az arca közül. Iszonyodva kiáltotta, mintha szellemekkel hadakozna:

– Nem, neee ... jaj, ne ... Hagyjon, jaj, hagyjon!

A dromedár pedig:

– Micsodaaa? Hogy még én ... hogy még te?! ... Nesze! Nesze! kell még?

És zuhogtak sziklaöklei a fiú karjára, szerelemtől, gyűlölettől még érintetlen, tiszta szájára és tompán nyekkenően a vékony, inges mellére.

Már úgy szorult a fiú a falhoz, mint a tapló a fatörzshöz, már azt sem mondta, hogy „ne”, azt sem kiáltotta, hogy „jaj, hagyjon”. A dromedár meg az öklére nézett, a vértől vörösülő öklére, és felordított:

– Vérzem! A keserves mindenségét, vérzem! Látják? és felmutatta vértől lucskos öklét. Látják? Vérzem.

A sokaság megremegett, látták a fejük felett himbálódzó véres öklöt, és nézték, mint egy bűvös óra vészés ingáját.

– Vérzem... – és újra zuhogtak az ütések a fiúra. Nagy és nehéz ütések, és mivel a fiú már hátrább nem húzódhatott, nem a testet lódították el, hanem szinte eltűntek a testben, belefúródtak a testbe.

Valaki felkiáltott:

– Disznó!

Egy másik hozzátette:

– Szadista!

A barna bőrű, vékony asszonyka zokogva sikoltotta:

– Akármit tett is neki ez a fiú, ezt nem lehet, ezt nem szabad ...

A hentes összeszorított szájjal sziszegte:

– Gyalázat!

És mint a káosz:

– Milyen csodálatos ez a fiú! ... Hogy tartja magát még mindig! ... Alávalóság! ... Több mint hős! ... Elég volt! ... Embertelenség! ... Nem nézhetjük tovább! ...

És nézték tovább.

A kis púpos nem kiabált, ő volt egyedül, aki egy szót sem szólt, csak tágrameresztett szemmel és nagy-nagy csodálkozással nézett hol a tömegre, hol a verekedőkre. Aztán később már csak a tömegre, s erre is úgy, mintha külön-külön szeretne mindenkinek a szemébe pillantani.

Most lehanyatlott a fiú karja az arca elől, minden ereje elfogyott, és felhasadozott ajkai ezt sutogták:

– Kegyelem!

De a dromedár nem törődött vele, recsegve csapott az ökle a fiú arcába. És újra és újra. Mint ha két megvadultan ugráló ököl lett volna a fiú arca.

Mikor a két ököl megpihent, a fiú arca már nem volt arc, vérző nyershúsdarab volt, szem nélkül, orr nélkül, száj nélkül.

Ekkor a fiú lecsúszott a járda kövére, de a melle hullámozása elárulta: még él.

A hivatalnoknak már nem volt körme, már az ujját rágta, olyan erővel, hogy felordított volna, ha tudja-érzi, mit csinál. Magában ezt mondogatta, hadarta sebesen: „Az nem lehet, hogy még most se hagyja abba, az nem lehet, hogy ennyi emberség se legyen benne.”

Valaki ezt mondta maga elé:

– Az már nem létezik, hogy egy vak nyomorultnak se hagyjon békét.

Egy másik:

– Egy veszett farkas is könyörülne most már!

És többen:

– Egy vak gyomrába nem taposhat bele!

A dromedár pedig, mit sem zavartatva magát, beletaposott, igenis beletaposott a vak gyomrába. Beletaposott, benne állt rengő oszloplábaival. Benne állt, az immár nem emberi testben, véres öklével homlokát dörzsölgette és röhögött. Igen: röhögött!

Az emberek pedig ott körül egymásra néztek, és, mint a gyerekek, kérdezték:

– No mit szól ehhez?

– És maga?

– Felháborító!

– Nem találok szavakat. Szörnyű? ... Nem, ez több mint szörnyű ...

Így beszéltek, s olyan is volt, aki már már fogalmazta magában, hogy hogyan és milyen szavakkal meséli el mindezt azoknak, akik nem lehettek itt.

Tenni nem tettek semmit.

És ekkor történt valami, olyasmi, amit az utca máig sem tud megmagyarázni.

Valaki előrefurakodott. Nem magasodott ki, csak az emberek széthajlásán lehetett észrevenni, hogy jön, eszeveszetten törtet előre. Ő, akit eddig ide-oda lökdöstek, most utat tör magának, s a tömeg megriadva engedi is.

Végre áttöri magát az embergyűrűn egészen. Ott áll a kör közepén. A kis púpos. A nevetséges kis púpos. A semmi erejű kis torzszülött, akit akár egy gyerek is könnyedén fellökhetne. Karjai majd a földig lógnak, mint valami majomnak. De mégsem nevet senki. Valami olyan láng van a szemében, ami tiltja a nevetést, sőt: lehetetlenné teszi, hogy valaki akár csak gondoljon is a nevetésre. Pedig igazán komikus, amint ott áll a kör közepén, a roppant dromedárral szemben, ez a kis gnóm.

És mégsem nevetnivaló, annyira nem az, hogy a dromedár is abbahagyja azonnal a röhögést, sőt, le is lép a szegény testről.

Pillanatig csend, olyan csend, mintha kővé váltak volna, s akkor a púpos törpe néhány lépést tesz a dromedár felé, és – tán a szem káprázik – a dromedár hátrál. Ahány lépést a kis púpos előremegy, a véres öklű dromedár annyit hátra.

Ekkor történt a megmagyarázhatatlan.

A kis ember alaktalan melléből valami sóhajféle tört fel, és nem lépett többet előre, rá sem nézett többé a dromedárra, hanem lehetetlen és váratlan gyorsasággal megfordult, és neki az elképedt gyűrűnek... Mint egy ámokfutó, mint egy hisztériás szerelmes, mint a láng a benzinnek, úgy ment neki a tömegnek. Alig érte fel a hentest, de kínlódva felágaskodott, s mintha imára kulcsolná ujjait, két kezének együttes erejével vágott bele az arcába. A kalauznak a gyomrába öklözött, s mikor az kikapta a zsebéből a kezét, markában a lyukasztóval, kitepte a görcsös ujjak közül a lyukasztót, s a hivatalnok két megrémült szeme közé vágta – és ütött, vert, rúgott, amerre csak tudott. Ordító, jajgató és vérző emberek ugráltak el előle, mások feléje tódultak, s gáncsolták, verték hátulról.

De akkor sem hagyta abba, mikor a földre teperték, kutyaként kapta el a lábakat, s a bokák érzékeny ináiba mélyesztette fogait.

A terebélyes asszony alig tudott előle félreugrani, s közben vacogva sikította:

– Kész örület! ... Nekünk támad, hiszen mi semmit sem tettünk ... Kész örület!

Akik ott voltak, mindannyian egyetértettek vele.

A gyerekek reflexióinak elemzése

A tanulók túlnyomó többségében *erős érzelmi hatást* keltett a történet. A 44 gyerekből huszan már az első mondatban kifejezték érzelmi megrendülésüket: „Szomorú”, „megrendítő” (4-4 gyerek), „megbotránkoztató”, „felháborító”, „a novella a gyűlöletet hozza ki belőlem” – ilyen és hasonló minősítéseket találunk a tartalom egészéről.

Általában mélységesen elítélték nem csupán a verekedő dromedárt, hanem a jelenetet tétlenül, sőt élvezettel szemlélő tömeget is.

„Engem nagyon megrendített a dromedár kegyetlensége, ahogyan verte a fiút. Szintén megrendített a gonosz röhögése és a tömeg semmittevése.”

„Nagyon szomorú, hogy az emberek végignézték, hogy valakit halálra vernek.”

Kiderült az is, hogy számukra a hasonló történések nem ismeretlenek, láttak ilyet a filmvászonon, videón:

„Olyan mint egy horrorfilm forgatókönyvéből kimásolt jelenet.”

„A mai világban a filmipar ontja az olyan filmeket, amelyeknek tartalma nagyrészt megegyezik a novella tartalmával.”

A megvert fiúban többen általában a bántalmazott gyermeket szánják, s hangsúlyozzák, hogy nem szabad verni a gyerekeket. Van olyan tanuló is, aki – valószínűleg népmesei élmények hatására – „szegény embernek” titulálja az áldozatot.

A véleményekből *a történet árnyalt megértése* rajzolódik ki. Néhány példa arra, hogy mit mondott nekik a novella:

(A kis púpos ember tette) „Olyan, mintha valaki a saját halálának kapujába menne és nem törődne semmivel.”

„A novella szerintem az emberi féltékenységről tanúsít minket, hogy az ilyen helyzetekben hogy viselkednek egyesek. (...) A dromedárról annyit, hogy még kiskorában lökhette ki magából a világ egyrészt szegénysége miatt, így lett belőle egy kegyetlen, verekedő, munkanélküli ember.”

„A dromedárt kiskorában biztos üthették, verhették, mert ennyi kis dolog miatt félholtra verni egy nála sokkal gyengébb embert, az embertelen dolog.”

(A kis törpéről) „Mi nem is tudjuk, hogy abban a kis testben milyen nagy világ van.”

„Olyan, mintha annak a fiúnak a lelke helyet cserélt volna a púposéval. A gyűlölettel telt szíve.”

„Ebben a műben talán az volt a meghatározó, hogy egy kis torz istenteremténye tényleg együttérez a fiúval, és a sorsukat is valahogy közösnek látja.”

„A púpos neki a tömegnek, mintha megtanítaná a tömeget, milyen érzés, ha verik az embert.”

(A púpos) „Szemében a tömeg bűnösebb, mint a dromedár.”

„Szerintem a tömeg mozdulatlansága volt a megmagyarázhatatlan, nem az öreg púpos viselkedése. (...) A gyűlölködő nézés, a szemek jóllakása, az volt a megmagyarázhatatlan. (...) (Az öreg) le akarta rajtuk verni azt a meredséget, azt a jóllakást, melyet a szemek által értek el.”

„És mégis ilyen fiatalon lett egy nem test a testből. Pedig bárki megakadályozhatta volna.”

A *tömeg* passzivitását szinte mindenki elítéli, a szemlélődőket gyávának, lelkiismeretlennek és igazságtalannak tartják. Akadnak olyan gyerekek is, akik magyarázni próbálják a „nép” viselkedését. Több alkalommal esik szó arról is, hogy a nézők alapján véve élvezik az életüket érdekesebbé tevő véres eseményt (úgy tekintik, mint egy ingyenes boxmeccset vagy mozielőadást).

„Érthetetlen, hogy egy állat a saját kedvére gyilkolhat, és az emberek teljesen mindennapi eseménynek veszik.”

„A tömeg mint a nyúl olyan, annyi különbséggel, hogy nem szaladnak el, mert egy ilyen jó verekedésről nem maradnának le.”

„Megrendítő, hogy az ott lévő sokaság végig csak nézte az eseményt, és senki se segített vagy lépett közbe, hogy ez a vérengzés ne történjen meg. Sőt inkább örömmel figyelte az eseményt, mintha valami ingyen boxmeccsen lennének.”

Talán attól féltek, hogyha beleártják magukat, nekiktámad a dromedár?”

„Az nem igaz, hogyha a sok nép összefog, nem bírta volna letépni a dromedárt. Még most sem értem, hogy a nagy tömeg miért nem segített szegény fiúnak.”

„Az emberek egyenként féltek a dromedártól, ezért nem segítettek, pedig tudták, hogy együttes erővel segíthettek volna.”

„Örültek, hogy valami történik az utcájukban, tetszett nekik a verekedés, az esély nélküli, talán ártatlan fiú agyonverése. Ez borzasztó!”

„A népnek nem azon kellett volna törnie a fejét, hogy mi okból veri meg azt a gyereket, hanem segíteni kellett volna.”

„Vajon ma a XX. században lenne-e, aki olyan helyzetben cselekedne, lennének-e emberek, akik összefogásukkal legyőznék a rosszat, megvédenék a gyengét, a kiszolgáltatottat? Az a szörnyű az egészben, hogy mindenki azt mondaná a novellára, hogy borzalmas, rettenetes, szörnyű stb., de, ha ilyen helyzetbe kerülnének, ők sem tennének másképp, mint az itt leírt nép.”

„Én az emberek helyében kiálltam volna, és én inkább meghalnék, mint hogy egy fiatal életet oltson ki az a gazember.”

„Lehet, hogy féltékenységből én sem segítettem volna a fiúnak. Mindenesetre bátorítottam volna az embereket, hogy csináljanak valamit ellene.”

„Talán ha a nép között lett volna, aki a szerencsétlen ember helyébe képzelje magát, az kiállhatott volna mellette.”

„Ezek után én sem a dromedárt bántottam volna, hanem azt a sok embert, aki végignézte az egészet, és nem volt hajlandó tenni semmit.”

„Én, ha a tömeg között lettem volna, biztos nem hagytam volna, hogy mindenki nézze mint egy boxmeccset.”

„Én biztosan nem bírtam volna végignézni tétlenül, valamit biztosan tettem volna, valahogyan segítettem volna. A púpos helyében én előbb és másképp ébresztettem volna fel az embereket. Leállítottam volna a verekedést.”

A novellát tíz gyerek vonatkoztatta úgy magára, hogy elgondolkozott azon a kérdésen, hogy ő mit tett volna, ha szemtanúja lett volna hasonló jelenetnek. Három gyerek úgy érezte, hogy a tömeg hatása alá került volna. Heten úgy vélték, segítettek volna az ártatlanul vert kisfiúnak.

Az „élet” és az „irodalom” egymásra vonatkoztatásának érdekes következménye, hogy a gyerekek egyharmada úgy vélte: az emberek éppen úgy viselkednének a valóságban, mint a novellában:

„A mai életben se segít senki az utcán, ha valakit vernek, még arra se megy, ha látja.”

„Ugyanígy van ez a mostani világban. Ha valaki bajban van, nem segítenek. (...) De hát az emberiségre ez jellemző. Idáig fajultak a dolgok. Hogy senkire nem lehet számítani.”

„Milyen gonosz a mai világ!”

„Ez általában a magyar embert jellemzi.”

„Ez általában csak azt bizonyítja, hogy mennyire nem lehet számítani az emberek viselkedésére.”

„Sajnos, ma is van ilyen, hogy az emberek csak bámulják azt, akin segíteni kéne.”

„És a valóságban is így történnek a dolgok itt ezerkilencszáz-kilencvenegyben.”

„...annyira hitelesen ábrázolta az embereket, azt a nemtörődömséget és átható közömbösséget, hogy szinte saját korunkról is íródhatott volna.”

„Ennek a novellának voltak olyan jelenetei, ami(ket) a mai napon is el tudnék képzelni az utcán.”

Elgondolkoztató, hogy mindössze ketten utasították el a novella valóságfedezetét („nem hiszem, hogy vannak ilyen emberek” és „nem lehetnek ennyire kegyetlenek az emberek”), és mindössze egy gyerek válaszolta azt, hogy „ilyen ma már nincsen, mert ha valakik verekednek, akkor nemsokára a rendőrök is megjelennek a helyszínen”.

Javasolt témák a vizsgálatot követő csoportos beszélgetéshez

Célravezető lehet az egyes szereplők a támadó, az áldozat, a nézők és a kis púpos lelkivilágába történő behelyezkedés, a különböző személyek szempontjainak összegyűjtése, ezek szembesítése csoportvita, esetleg szerepjáték formájában.

Elmesélthetők a gyerekekkel más megtörtént esetek, amelyeknek nézői, esetleg részesei voltak. Felidézthető velük, mit éreztek a történések alatt, mi volt mindennek a megoldása, illetve következménye.

Gyűjthetők olyan film-, könyvélmények, illetve újságcikkek, amelyekben hasonló események fordulnak elő. Beszélgetni lehet ezek kapcsán arról, hogy szeretik-e, ha igen, miért, s ha nem, akkor miért nem az ilyen történeteket.

Általánosságban is érdemes megbeszélni a jelenleg erősödő agresszivitás és a terjedő közömbösség lehetséges okait.

SZEKSZÁRDI FERENCNÉ